

ligger ikke finnes tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at foged Juel ved å opgi at «utmarksstrekningene» i endel av Østerdalsbygdene «holdes for bøyde almindings» har ment å gi uttrykk for at disse strekninger hørte til de «kongelige almindingskove» som gårdemanntallet skulde gi opplysning om. Og hermed er det sagt at gårdemanntallet av 1739 må settes ut av betraktning som bevis for at det på den tid da dette dokument blev forfattet var kongealmenning i de bygder det her er tale om. Etter kommisjonens mening kan spørsmålet bare være om ikke gårdemanntallet gir et positivt bevis for at det etter foged Juels opfatning i k k e var kongealmenning i disse bygders «utmarksstrekninger». Å ta et bestemt standpunkt til dette spørsmål finner kommisjonen imidlertid ikke påkrevet. Selv om man nemlig vilde finne det berettiget å tillegge gårdemanntallet denne bevisbetydning, er bemerkningen om «utmarksstrekningenes» karakter av «bygdealmenning» så sterkt knyttet til spørsmålet om det fantes almennings s k o g e r i vedkommende bygder at det visstnok vilde være for dristig å gå ut fra at foged Juel ikke bare har ment å uttale sig om skogtraktene, men også om fjellstrekningenes rettsforhold — dette så meget mere som foged Juel, som nettop nevnt, i sin bygselpraksis selv har betegnet engesletter i fjellstrekningene som liggende i kongens almenning. For fjellstrekningenes vedkommende er derfor det spørsmål som her er berørt, uten betydning, og for bedømmelsen av skogtraktene rettsforhold i eldre tid er det, efter de opplysninger som Juel foreligger, tilstrekkelig å stanse ved det resultat som efter kommisjonens mening er uomtvistelig, nemlig at det ialfall ikke kan fastslås at foged Juel har ment å opgi de såkalte bygdealmenninger som kongens almenninger. Om det syn foged Juel må antas å ha hatt på rettsforholdene i skogtraktene kan forøvrig henvises til hans innberetning av 1. februar 1738 om krongodset og det benefiserte gods m. v. (omtalt i avsnitt VI).

Som bevis for at det på 1700-tallet har vært statsalmenning i skogtraktene har statens advokat også henvist til s k o g i n s p e k t ø r H u m m e l s k a r t a v 1 7 6 2 over «Tønsets Hoved Sogn med underliggende Annexer . . . . . hvorpå tillige avises hvad som kand ansees for Almindings Skove» (omtalt i avsnitt VI foran). På dette kart er inntegnet ialt 7 «almindinger» i Tynset prestegjeld, deriblandt «Brydals og Spekedals Almindings» og «Store og Lille Tældahl Almindings». Den siste strekker sig ifølge kartet like ned til Glomma. Om betydningen av det som dette kart opplyser om «almindinger» er for det første å si at det ikke er godt å vite hvad Hummel i virkeligheten har ment med å betegne visse strekninger på denne måte — om sammenhengen med at dette kart blev utarbeidet foreligger det overhodet ingen opplysning. Men dernest kan kartet av 1762 ikke i noget tilfelle ha synderlig interesse i den forbindelse det her gjelder, all den stund Hummel selv senere i 1760-årene ialfall to ganger har uttalt sig om hvorvidt det fantes kongealmenning eller «bygdealmenning» i hans distrikt. Det han ved disse anledninger har uttalt viser en påtagelig usikkerhet overfor disse spørsmål. I 1768 oppgir han riktignok at det i hans distrikt finnes tre «bygdealmenninger», nemlig Syvmilskogen, Tel- og Brydalen og Spekedalen, som han holder for å være kongealmenninger «på grunn av de derudi bygslede engeslätter». Men to år tidligere hadde han om Brydalen og Spekedalen sagt at han ikke visste om han skulde holde disse strekninger for kongealmenning eller privat eiendom. «Den eneste grund jeg har haft at påstå at Brye- og Spekedalen skal være kongens almindings, er at en deel engeslätter derudi ere bøyde». Bortsett fra at skoginspektør Hummel i de erklæringer som her er berørt ikke oppgir noget om almenning i T o l g a prestegjeld, er det under disse omstendigheter klart at hans uttalelser ikke kan tillegges nogen selvstendig betydning som bevis for at det på hans tid var kongealmenning i de trakter han omtaler. Uttalelsene fremtrer som utelukkende bygget på slutninger — hvis riktighet han selv er i tvil om — fra de b y g s l i n g e r han omtaler, og den opfatning han gir uttrykk for har da ingen særskilt verdi ved siden av den betydning selve disse bygslinger måtte ha som almenningsbevis. Spørsmålet om bygslingenes betydning som almenningsbevis skal senere bli drøftet, og likeså det særskilte spørsmål om betydningen av at det for T e l d a l e n s vedkommende foreligger opplysning om bygsling av slätter.

Uten betydning som almenningsbevis er også kartet av 1797 over Tolgens kronskog. Statens advokat henviser til at de skogstrekninger som på begge sider av Glomma ligger utenfor kronskogens grenser, på dette kart er kalt «Tolgens bøygdealmindning». Men hertil er for det første å bemerke at man likeså litt her som ellers vilde være berettiget til uten videre å gå ut fra at «bygdealmenning» er ensbetydende med kongens almenning. Og dernest forholder det sig ikke så at løytnant Oppen, som utarbeidet dette kart, rett og slett har betegnet de tilstøtende strekninger som «Tolgens bøygdealmindning». I den forklaring som er påført kartet har han kalt dem for «Tolgens sameyskouge eller bøygdealmindinger» — uthevelsen er gjort her — og den samme uttrykksmåte har han brukt i sin beskrivelse av kartforretningen. At kartet av 1797 med tilhørende beskrivelse under disse omstendigheter ikke gir noget bidrag til et bevis for at de skogstrekninger som lå utenfor grensene av Tolgens kronskog var kongealmenning i slutningen av det 18de århundre, er klart. Hvad løytnant Oppen i virkeligheten har ment med å uttrykke sig slik som nevnt, kan kanskje være gjenstand for tvil. Selv om forholdet imidlertid ikke simpelthen skulde være at han har oppfattet bygdealmenning og sameieskog som ett og det samme — og det ligger det nærmest å tro — men at en viss uklarhet har gjort sig gjeldende hos ham om hvordan de tilgrensende skogstrekninger egentlig burde betegnes, kan det av uttrykksmåten i ethvert fall ikke sluttet noget om at han har tenkt på kongens almenning i denne forbindelse.

I enkelte av de store skogutskiftninger som blev foretatt fra 1790-årene og utover til omkring 1820 er betegnelsen «almenning» brukt om de strekninger som var gjenstand for utskiftning. Dette gjelder utskiftningen av «Tønset almindning» i årene 1816—1820 (nærmere omtalt i avsnitt V av fremstillingen i 10de felt) og den utskiftning mellom opsitterne ved Tolgens hytteplass som blev avsluttet i 1823. Av statens advokat er det under prosedyren sterkt fremholdt at anvendelsen av almenningsnavnet på de skogstrekninger som blev utskiftet er et tydelig tegn på at disse skoger i virkeligheten var statsalmenningsstrekninger på den tid da utskiftningene blev satt igang. Kommisjonen skal bemerke at bedømmelsen av det spørsmål som her er berørt naturlig hører med under en vurdering av disse skogutskiftningers betydning i det hele. Denne del av det foreliggende opplysningsstoff er det imidlertid mest hensiktsmessig å behandle i en senere sammenheng.

Som det fremgår av bemerkningene i det foregående, er det kommisjonens opfatning at det opplysningsstoff som hittil er gjennomgått — foreløbig ser man altså bort fra de opplysninger som knytter sig til skogutskiftningene — ikke gir noget forsvarlig holdepunkt for å gå ut fra at det i kjent tid har vært statsalmenning i de skogtrakter hvis rettsforhold i eldre tid det her er spørsmål om. Foruten dette stoff foreligger det imidlertid en rekke opplysninger som med tildels stor bestemthet likefrem viser at skogtraktene har vært ansett og behandlet som private eiendomsstrekninger i all den tid som omfattes av vårt sikre kjennskap til disse bygders historie. De opplysninger i denne retning som ikke er de minst bemerkelsesverdige går helt tilbake til annen halvdel av 1600-tallet. Først og fremst er å nevne hytteskriver Anders Richardsens kjøp i 1680-årene av flere skog- og seterstreknings i Tolga på vestsiden av Glomma, deriblandt den såkalte Øvre Hultdalen, en strekning som omfattet traktene mellom Seljeåstjønn og Langen og vestover mot gården Røds «eyendehler». En ganske særlig interesse har opplysningene om kjøpet av Øvre Hultdalen, fordi det av disse opplysninger fremgår at et forsøk fra Anders Richardsens side på å innrette sig som om denne trakt var kongens almenning blev eftertrykkelig tilbakevist fra bøndernes side. Anders Richardsen hadde oprinnelig fått bygselseddel av fogden på bl. a. Øvre Hultdalens «engesletter», og i 1682 hadde han endog fått dom for at denne bygselseddel skulde stå ved makt. Men bønderne bøiet sig ikke, Anders Richardsen blev nødt til å kjøpe strekningen av opsitterne på Østgård i Dalsbygden, og da fogden under skyldsetningsforretningen i 1686 foreholdt ham at han selv hadde opgitt at denne trakt lå i kongens almenning, undskyldte han sig med at han den gang var «en fremmed mand på stedet» og at han var «derudi ei anderledes undervist». Hvad skyldsetningen av 1686 forøvrig angår, er det bl. a. av interesse å konstatere at de strekninger som på den

vestlige kant støtte mot Øvre Hultdalen, i forretningen blev betegnet som eiendomsstrekninger for gården Rød i Vingelen.

Anders Richardsens kjøp av Øvre Hultdalen og andre skogstrekninger på vestsiden av Glomma står ikke som et isolert vidnesbyrd om opfatningen av rettsforholdene i skogtraktene på den tid. I 1688 utstedte opsitterne på Åsen i Vingelen skjøte til rydningsmannen Tollef Eriksen på plassen Eide (på østsiden av Glomma), og i dette skjøte (omtalt i avsnitt V foran og nærmere omhandlet i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V) er bl. a. Storfloen og Telgarsvola (Teldalsvola) nevnt i beskrivelsen av eiendommens grenser. Nevnes kan også de opplysninger som foreligger om Anders Richardsens erhvervelse av de såkalte engesletter *Telåsen* og *Bjør sjølien* på østsiden av Glomma og som det nærmere er redegjort for i fremstillingen i 10de felt (avsnitt V og VI, 2). Anders Richardsen fikk i 1681 fogdens bygselseddel på disse strekninger, og i 1682 fikk han i en sak mot bl. a. opsitteren på Åsen dom for — den samme dom som gjaldt Øvre Hultdalen — at bygselseddelen skulde stå ved makt. Hvilke transaksjoner *Telåsen* og *Bjør sjølien* senere blev gjenstand for, vet vi intet sikkert om, men det ligger ikke fjernt å anta at Anders Richardsen har vært nødt til å ordne sig med bøndene på samme måte som for Øvre Hultdalens vedkommende. På det rene er det ialfall at disse strekninger, fremdeles betegnet som «engesletter», blev lagt i særskilt skyld allerede i 1680-årene og opført i jordeboken for 1688 under Anders Richardsens gård *Ytre Tolgenslien* som — såvidt det kan sees — en del av denne gårds eiendomsgrunn. I denne sammenheng skal til slutt nevnes den erklæring om gården *Erliens «hjemrast»* som foged *Steinkul* avgav i 1685 og som foged *Christian Juel* i noget andre uttrykk gjentok i 1735 (gjengitt i avsnitt V av fremstillingen i 10de felt). Etter disse fogeduttalelser — om foranledningen til at de blev avgitt foreligger det ikke nogen opplysning — hadde gården *Erlien*, som ligger på vestsiden av Glomma, et eiendomsområde på østsiden som strakte sig så langt som til traktene mellom *Bjør sjøen* og *Hummelfjellet*. Uttalelsene viser altså likefrem at hele den skogtrakt på denne kant — sydøst for *Erlien* — som heller til Glomma, så tidlig som i 1685 blev regnet for å være privateiendom. Når det i foged *Juels* erklæring heter at den strekning som beskrives «anstøder under almindingen hertil *Tønsets prestegjeld*», er dette derfor uten betydning for bedømmelsen av rettsforholdene i de skogstrekninger vi her har for øie. Et annet spørsmål er om denne bemerkning av foged *Juel* har nogen betydning som almenningsbevis for *Hodals-trakten* og *Tolgas fjelltrakter* øst for Glomma.

Rettsaken i 1709 mellom *Breens* opsittere på den ene side og opsitterne på *Østgård*, *Nordgård*, *Os* og *Berg* på den annen side om hugst i traktene ved *Seljeåstjønn* viser såvidt skjønnes tydelig at de omtvistede strekninger fra alle sider blev betraktet som eiendomsstrekninger. Og opplysningene om grenseoppgangsforretningen i 1724 mellom *Tolgangård* i *Tolga* på den ene og *Åsen* og *Vangen* i *Vingelen* på den annen side synes ikke å kunne etterlate nogen tvil om at det var en eiendomsgrænse mellom gårdenes utmarksstrekninger det her var meningen å gå op og beskrive. Skoginspektør *Hummels fredlysning* i 1765 gjaldt den «sameieskov med odelsbønder» som tillå de benefiserte gårder i *Vingelen*. Fredlysningen var foranlediget ved en henvendelse fra opsitterne på disse gårder om at skogene vilde bli ødelagt av odelsbøndene i *Tynset* og *Vingelen* hvis det ikke i tide blev sørget for at de «bleve delte fra hinanden», og selve fredlysningsdokumentet gir intet holdepunkt for nogen annen forståelse enn den at det var eiendomsstrekninger som blev fredlyst — sammenlign hermed det som i en tidligere sammenheng er nevnt om at skoginspektør *Hummel* ikke i nogen av sine erklæringer om almenningsforhold har opgitt noget om at det skulde være almenning i *Tolga prestegjeld*. At både brukerne av de benefiserte gårder i *Vingelen* og *Hummel* selv har oppfattet *Vingelens* skogtrakter som virkelige sameiestrekninger, er det etter det som foreligger ingen grunn til å tvile på. Et særskilt spørsmål er det derimot om det fra *Hummels* side kan antas å ha vært meningen å betegne som «sameieskov» hele det område som fredlysningsdokumentet beskriver grensene for og som etter denne beskrivelse også omfatter *fjelltraktene* i *Vingelen* like til grensen mot *Kvikne*. Dette spørsmål skal kommisjonen senere komme tilbake til.

De opplysninger som foreligger fra eldre tid om Tolgens kronskog gjør det ikke klart hvem som i virkeligheten var eier av denne skogstrekning i begynnelsen av 1700-tallet, men de gir intet grunnlag for å anta at strekningen har vært betraktet som almenning. I 1766 — da Rørosverket allerede i mange år hadde optrådt som eier av kronskogen — fikk riktignok skoginspektør Hummel, foranlediget ved stridighetene mellom verket og Tolgas opsittere, anmodning fra Generalforstamtet om å avgi erklæring om hvorvidt kronskogen var kongealmenning eller privat eiendom. Men etterat Hummel hadde avgitt en forøvrig nokså svevende erklæring, synes Generalforstamtet uten videre å ha latt saken falle.

Om de store skogdelinger som foregikk i 1790-årene og de første årtier etter 1800 skal kommisjonen bemerke: Kontrakten av 18. juli 1791 om deling av skogene i Os og Dalsbygden mellom de tre hovedgrender — Breen (med Nordvangen og Berg), Østgård (med Nordgård) og Os — taler om deling av gårdenes «fælleds skov» og om «de fordeele som flyder af sameie skoves uddeling». Det sies altså likefrem at det er sameieskog som deles, og kontrakten gir heller ikke ellers nogen grunn til å tvile på at bøndene virkelig mente å være eiere av disse skogstrekninger. Det samme gjelder de senere kontrakter om skogdeling innenfor de enkelte grender. I Breensgrendens kontrakt av 20. juli 1791 heter det at «vi nu således ere aldeles udskiftede af sameie med hverandre», kontrakten av 1793 mellom Berg, Breen og Nordvangen betegner sig som en overenskomst om utskiftning av gårdenes «sameie udi skov og mark», og kontrakten av 1796 om deling av skogen i Osgrenden sier at opsitterne er blitt enig om å utskifte mellom gårdene «våres hidtil i sameie eiede skove og uindhegnede marker». Om alle disse kontrakter gjelder det at de klart og utvetydig taler om utskiftning av eiendomsstrekninger som ligger i sameie.

Så meget urimeligere er det å tro at denne uttrykksmåte ikke skulde svare til det som var den virkelige opfatning av eiendomsforholdene, som Os og Dalsbygdens bønder og Tolga prestegjelds bønder i det hele — det samme gjelder forøvrig også om opsitterne i Tynset hovedsogn og i Kvikne — etter begivenheter som lå like forut for den tid det her er tale om, hadde gode grunner til ikke å tvile på at skogene var deres egen eiendom. I 1777 var på tinget for Tynset (Tynset, Tolga og Kvikne) tinglyst amtmann Holcks fredlysning av 1776 av «de Hans Majestet udi Solør og Østerdalens fogderier under Oplands amt tilhørende almindinger». I fredlysningsdokumentet var hver enkelt av disse almenninger — som altså var betegnet som kongens almenninger i Solør og Østerdalen — nøiaktig beskrevet, og fredlysningens betydning var understreket ved bestemmelsen om at den som mente å ha eiendom innenfor de beskrevne almenningensgrenser, innen år og dag måtte gjøre anmeldelse til fogden og innlevere sine beviser. At denne fredlysning og dens nærmere innhold var alment kjent over hele Østerdalen, kan ikke være gjenstand for tvil, og klart må det også være at fredlysningen — og i forbindelse med den almenningskommisjonenes etterfølgende virksomhet med dommene av 1786 og 1790 som resultat — i de bygder, og deriblandt bygdene i Tolga prestegjeld, hvor ingen strekning var fredlyst som almenning og den dømmende kommisjon ikke hadde noget virkeområde, under de foreliggende forhold naturlig måtte forståes slik at i disse bygder var det ingen almenning som tilhørte kongen. Og dette må åpenbart gjelde uten hensyn til om det fra vedkommende offentlige myndigheters side også har vært meningen å tilkjenne noget i denne retning. Et spørsmål for sig er det derimot om det er rimelig å gå ut fra at fredlysningen av 1776—1777 og det som står i forbindelse med den, av bøndene måtte opfattes slik som her nevnt også når det gjaldt rettsforholdene i fjellstrekningene. Dette spørsmål skal bli drøftet i en senere sammenheng.

Kontrakten av 1795 om deling av skogene i Vingelen betegner sig også som en overenskomst om deling av sameiestrekninger. I denne kontrakt er de strekninger som blev utskiftet betegnet som «all bøygdens ejende og hidtil i sameje brugte skove» (med undtagelse av «nogle ubetydelige strækninger»). Av kontraktens innhold er forøvrig å fremheve at en strekning lengst fra bygden fredlyses som «sameieskov», og at kontrakten har en bestemmelse om at skog ikke skal kunne overdras til utenbygdsboende — skulde så skje, skal denne skog

«tilbagefalde den hele bøygård til sameje». Som det vil sees, er denne kontrakt noget avvikende fra kontraktene om Os og Dalsbygdens skogdelinger, både hvad uttrykksmåte og innhold angår. Men den omstendighet at kontrakten taler om «bøygden» sameieskog og ikke om opsitternes, og at den har en bestemmelse om forbud mot salg til utenbygdsboende, gir etter kommisjonens mening intet rimelig grunnlag for å gå ut fra at de skogstrekninger som blev delt ved denne kontrakt, i virkeligheten var statsalmenningsstrekninger. Heller ikke er det nogen rimelig grunn til å tro at bøndene selv var i tvil om sitt eiendomsforhold til skogstrekningene. Det som er sikkert er at bøndene, ved å inngå og gjennomføre kontrakten om «sameieskogen», på utvetydig måte har behandlet skogene som sine eiendomsstrekninger, og da får man etter det som foreligger gå ut fra at dette også var et uttrykk for hvad de virkelig mente. Dette så meget mere som det like fullt om Vingelsbøndene som om bøndene i Os og Dalsbygden gjelder at de efter fredlysningen i 1770-årene av de østerdalske almenninger og de begivenheter som fulgte efter denne fredlysning ikke kunde ha nogen grunn til å tenke sig at bygdens skogstrekninger skulde være kongens almenning.

Delingen av skogen i Tolga mellom opsitterne ved Tolgens hytteplass blev gjennomført ved en delingsforretning som blev tinglyst i 1823. Allerede tidligere hadde opsitterne på Eide og Telnesset foretatt en utskiftning av sin «sameiede skov» (kontrakt av 2. juli 1801, omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V). I delingsforretningen av 1823 (omtalt i avsnitt V, 2 foran og noget utførligere omhandlet i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V) betegner deltagerne i utskiftningen sig som eiere av skogen, idet det heter at «underskrevne jord og skoveiere» har utskiftet «al vor hidtil i fælledskab eiende . . . . . skov og udmark». Imidlertid er uttrykksmåten i dette dokument forsåvidt en annen enn i de delingskontrakter som tidligere er omtalt, som betegnelsen «almindeing» her er brukt om de skogstrekninger som var gjenstand for utskiftning — strekningene på østsiden av Glomma kalles for den «østre almindeing» og traktene på vestsiden for den «vestre almindeing». Som tidligere nevnt er det av statens advokat fremholdt at bruken av almenningsbetegnelsen i denne skogdelingskontrakt — og i den nedenfor nevnte kontrakt fra omtrent samme tid om deling av «Tønset almindeing» — gir et avgjørende bidrag til bevis for at det i kjent tid har vært statsalmenning i skogtraktene, og endog gir et viktig holdepunkt for å gå ut fra at skogstrekningene i disse bygder ennu så sent som da disse utskiftninger foregikk lå som statsalmenningsstrekninger.

Kommisjonen finner det ikke tvilsomt at den opfatning som her er gjort gjeldende hviler på et sviktende grunnlag. Det er ikke sjelden tilfellet at en strekning hvis karakter av privat-eiendom — sameie — ikke er gjenstand for tvil, i vedkommende bygds almindelige sprogbruk går under navn av «almenning». I slike tilfelle vil det vel ofte kunne fremstille sig som sannsynlig at den såkalte «almenning» en gang i tiden virkelig har vært almenning, men den omstendighet at almenningsnavnet således kan være et vidnesbyrd om en svunnen tids rettsforhold, gir selvsagt intet grunnlag for å fastslå noget om virkelig almenningsforhold i fortid eller nutid. Det er videre ingen rimelig grunn til å tro at bygdefolkets sprogbruk på dette område var en annen for hundre år siden enn den er idag. Når opsitterne på Tolgens hytteplass under utskiftningen i 1820-årene kalte de strekninger som blev skiftet ut for den «østre almindeing» og den «vestre almindeing», så er det derfor visstnok ikke utelukket at betegnelsene peker tilbake mot et almenningsforhold i en ukjent fortid, men almenningsbetegnelsene inneholder ikke noget bevis for at disse strekninger var statsalmenning på utskiftningens tid eller at de tidligere hadde vært det. Og like lite gir bruken av ordet «almenning» i delingsdokumentet av 1823 noget grunnlag for en formodning om at det hos opsitterne selv har gjort sig gjeldende en forestilling om at det i virkeligheten var en statsalmenning de delte mellom sig. Snarere er bruken av almenningsnavnet et bevis i motsatt retning, for hadde opsitterne hatt nogen tanke om at disse strekninger var statsalmenning, er det litet sannsynlig at de likefrem vilde ha betegnet dem som almenning, når de først gav sig til å skifte dem ut. Når det gjelder spørsmålet om hvad bøndene i Tolga selv må antas å ha trodd, kommer forøvrig

også her i betraktning det som tidligere er nevnt om fredlysningen i 1770-årene og hvad dermed står i forbindelse.

At almenningsbetegnelsene ikke i og for sig har nogen betydning som almenningsbevis, er det i det foreliggende tilfelle forøvrig anledning til å fastslå med full sikkerhet ved hjelp av opplysninger helt fra 1600-tallet om selve de strekninger i Tolga som blev utskiftet i 1820-årene. Det er her tilstrekkelig å henvise til det som foreligger om at hytteskriver Anders Richardsen i 1680-årene, under de nærmere omstendigheter som tidligere er omtalt, kjøpte betydelige skogstrekninger på vestsiden av Glomma av opsitterne på gårder i Vingelen og Dalsbygden. Disse strekninger blev skyldsatt og lagt under Anders Richardsens gård Tolgen-gård, som ialfall de fleste av gårdene ved Tolgens hytteplass senere er utgått fra. De skogstrekninger det her gjelder ligger, såvidt det kan sees, i sin helhet innenfor den «vestre almind» som opsitterne ved Tolgens hytteplass skiftet ut mellom sig, og det er således på det rene at de ved denne utskiftning har betegnet som «almind» en strekning hvorom det kan fastslåes at dens karakter av privateiendom lå klart i dagen allerede i annen halvdel av 1600-tallet.

Som alt nevnt knytter statsadvokaten sine bemerkninger om almenningsbetegnelsernes betydning også til den utskiftning av den såkalte «T ø n s e t a l m i n d i n g» som blev foretatt i årene 1816—1820. Ved denne utskiftning som er nærmere omtalt i fremstillingen i 10de felt (avsnitt V), blev delt mellom gårdene i Tynset hovedsogn skogstrekninger som delvis ligger innenfor 10de felts yttergrenser, idet utskiftningen bl. a. omfattet skogen i Gammeldalen (Teldalen) og innover Bjørkkjølen. I delingskontrakten heter det bl. a. at «samtlige almuesmænd» i Tynset hovedsogn er blitt enig om å få «alminden skiftet og delt på samme måte som vore hjemskove». Kontrakten henviser forøvrig til «det meget gode som udskiftningen af fællesskabet af hjemskoven» har bragt og sier videre at samtlige almuesmenn, for å forebygge at enkelte menn skal ødelegge «den liden rest som nu måtte være tilbage af skov i den Tønsettiske almind», er blitt enig om «også i denne henseende at ophæve fællesskabet». Kommisjonen skal ikke i denne forbindelse drøfte om det foreligger særlige grunner til å anta at traktene i ytterkanten av det område som blev delt ved denne utskiftning, nemlig lauvskogstrekningene oppe på selve Bjørkkjølen, har ligget som statsalmenning på den tid da utskiftningen fant sted. Om dette spørsmål henvises til kjennelsen i 10de felt. Selve skogdelingskontrakten gir efter kommisjonens mening ikke noget rimelig grunnlag for å gå ut fra at det var en statsalmenning Tynsets opsittere her skiftet ut mellom sig. Kontrakten går ut på å opheve «fællesskabet» i disse strekninger, og da dette fellesskap omtales under den samme synsvinkel som det tidligere fellesskap i «hjemskovene», fremtrer kontrakten forsåvidt klart nok som en overenskomst om deling av eiendomsstrekninger som ligger i sameie. At betegnelsen «almind» i og for sig ikke beviser noget som helst om strekningenes karakter av statsalmenning, gjelder like fullt om denne utskiftning som om utskiftningen i Tolga i 1820-årene, og bruken av almenningsnavnet gir likeså litt her som for Tolgautskiftningens vedkommende noget holdepunkt for å formode at de som deltok i utskiftningen, selv har hatt mindre klare forestillinger om rettsforholdene i disse skogstrekninger. At en slik uklarhet skulde ha gjort sig gjeldende hos Tynsets opsittere, er da også i sig selv minst likeså usannsynlig som at bøndene i Tolga prestegjelds bygder skulde ha vært i tvil om eiendomsforholdet i skogtraktene. I Tynset prestegjeld var det i 1776—1777 riktignok fredlyst en strekning som kongealmenning, nemlig den såkalte Tyldalens almenning, som omfattet strekninger i Spekedalen og Brydalen, og ved kommisjonsdommen av 1790 blev den fredlyste strekning også kjent å være kongens almenning. Men nogen annen almenning i Tynset var ikke fredlyst, likesom det fra almenningskommisjonenes side ikke i nogen form blev tilkjennegitt noget om at det skulde finnes kongealmenning i Tynset utenfor Spekedalen og Brydalen. Og det er da klart at bøndene i Tynset, som hadde hatt almenningsundersøkelsene like inn på livet, måtte ha all grunn til å gå ut fra at om kongealmenning i Tynset utenom Tyldalens almenning var det overhodet ikke spørsmål. At dette også virkelig var opfatningen

i Tynset, foreligger det et talende vidnesbyrd om i sorenskriver Juels promemoria av 13. november 1800. I dette promemoria, som i det hele er holdt i meget bestemte uttrykk, fremholder sorenskriver Juel — som selv hadde vært medlem av almenningskommisjonene og hvis uttalelser om disse forhold derfor er av særlig interesse — at det er «en ubedragelig sandhed at Hans Majestæt ingen alminding eier i Tøndset hovedsogn».

Når det gjelder bedømmelsen av rettsforholdene i den såkalte «Tønset alminding», kan spørsmålet etter dette bare være om det foreligger noget bevis for at de skogstrekninger det her er tale om har vært statsalmenning på en tid som ligger innenfor disse trakters sikre historie, men forut for utskiftningen 1816—1820. Om dette spørsmål skal kommisjonen bemerke at det, av grunner som før er nevnt, ikke i og for sig kan legges nogen vekt på at skoginspektør Hummel i sin erklæring av 1768 har gitt uttrykk for den opfatning at det var kongealmenning i T e l d a l e n. Når Hummel imidlertid begrunner denne opfatning med en henvisning til «de derudi bygslede engeslåtter», foreligger her et spørsmål som krever en særskilt omtale. Såvidt det kan sees, er det ikke om de skogstrekninger i T o l g a prestegjeld som var gjenstand for utskiftning i årene før og etter 1800, påvist noget om at det innenfor disse trakter har vært b y g s l e d e e n g e s l å t t e r (bortsett fra de før omtalte bygselsedler til Anders Richardsen). Derimot synes det å være på det rene — se nærmere fremstillingen i 10de felt, avsnitt VI, 1 — at det i Teldalen (Gammeldalen) i Tynset har vært utstedt enkelte bygselsedler på slåtter i slutningen av 1600-tallet og i første halvdel av 1700-tallet. Og spørsmålet er da om disse bygslinger danner bevis for at det var kongens almenning i dette strøk på de tider da bygselsedlene blev utstedt. Spørsmålet faller inn under det som er hovedspørsmålet ved bedømmelsen av f j e l l s t r e k n i n g e n e s rettsforhold i eldre tid — bygslingenes betydning som almenningsbevis — og dette er det ikke hensiktsmessig å drøfte i denne sammenheng. Her skal bare nevnes at etter kommisjonens syn på spørsmålet om bygslingenes betydning gir de opplysninger som foreligger om bygsling av slåtter i Teldalen ikke tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at det her var statsalmenning på 1700-tallet, eller på slutten av 1600-tallet.

Om den såkalte «Tønset alminding» står tilbake å nevne at spørsmålet om rettsforholdene i disse strekninger var fremme i to r e t t s s a k e r o m B j ø r k k j ø l t r a k t e n som blev pådømt av Høiesterett i 1896 (disse dommer er nærmere omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt VI, 1). I den votering som ligger til grunn for den ene av dommene, referert i R e t t s t. f o r 1 8 9 6 s. 5 7 5 — den annen dom har ingen særskilt interesse — er det forutsatt at den «Tønset alminding» som blev delt i 1816—1820 var en virkelig almenning på den tid da delingen fant sted. Førstvoterende uttalte bl. a. — uten at dette gav anledning til nogen bemerkning fra de øvrige voterende — at han oppfattet delingsforretningen, som forøvrig bare var ufullstendig dokumentert, slik at den bare angikk skogen og ikke grunnen. Almenningsforholdet forøvrig måtte derfor antas å være forblitt som før. At Tynset almenning ved delingsforretningen var ophørt å eksistere, var ialfall ikke bevist av setereierne på Bjørkkjølen — disse hadde anlagt saken mot to Tynsetinger som hadde drevet snarefangst i seterstrekingene — og setereierne kunde derfor ikke bygge nogen rett på denne delingsforretning. Om betydningen av denne høiesterettsdom for kommisjonens stilling til de spørsmål som foreligger i 9de og 10de felt skal bemerkes at dommen visstnok likefrem angår rettsforholdene i en strekning som ligger innenfor 10de felt, men nogen formelt bindende virkning forsåvidt har dommen ikke da den ikke har avgjort annet enn en tvist mellom private parter som nødvendiggjorde en prejudisiell bedømmelse av disse rettsforhold. Hvad den opfatning angår som forsåvidt er kommet til uttrykk i Høiesteretts votering, er å bemerke at mens almenningsspørsmålet nu er belyst gjennom inngående undersøkelser på bredt grunnlag, har Høiesterett ikke hatt annet å bygge på enn de opplysninger som var tilveiebragt av sakens parter i en tvist om retten til snarefangst. At disse opplysninger ikke har vært tilstrekkelige til å gi et pålitelig grunnlag for bedømmelsen av rettsforholdene i eldre og nyere tid i «Tønset alminding», fremgår tydelig nok av selve voteringen. Og særskilt er å fremheve at når det i voteringen forutsettes at

«Tønset almindig» var en virkelig almenning på den tid da Tynsets opsittere gikk til å utskifte denne skogstrekning — at den skulde være en statsalmenning, er forøvrig ikke uttrykkelig sagt — ser det nærmest ut til at dette bare er et uttrykk for hvad man under behandlingen av saken fra alle sider uten videre hadde gått ut fra. For kommisjonens syn på disse forhold kan Bjørkkjølddommen efter dette ikke få nogen betydning.

Til det opplysningsstoff som kommer i betraktning ved bedømmelsen av rettsforholdene i skogtraktene i eldre tid hører også det som foreligger om undersøkelser om almenningsforhold i Østerdalen på 1700-tallet. Enkelte av de opplysninger som knytter sig til disse undersøkelser er alt omtalt i det foregående. Om almenningsundersøkelsene i det hele gjelder det at det ikke nogen gang, bortsett fra skoginspektør Hummels nokså ubestemte uttalelse av 1768 om Teldalen, blev opgitt at det skulde finnes kongealmenning i de trakter vi her har for øie, nemlig de skogstrekninger i Glommas dalføre, her medregnet de nærmestliggende deler av sidedalene, som har sammenheng med fjellstrekningene i 9de — og 10de — felt. Det er da her gått ut fra, overensstemmende med den opfatning kommisjonen tidligere har gitt uttrykk for, at det ikke er tilstrekkelig holdepunkt for å forstå bemerkningen om «bygdealmenning» i foged Juels gårdemanntall av 1739 som en uttalelse i denne retning. De svar myndighetene fikk på sine forespørsler var i det hele temmelig ubestemte, inntil foged Christensen avgav sin innberetning av 29. mai 1775. Foged Christensen var anmodet om å gi en såvidt mulig nøiaktig beskrivelse av de almenninger som fantes i fogderiet, og han gav i en klar redegjørelse beskjed om hvad der efter hans kjennskap til forholdene fantes av kongealmenning i hans distrikt. I Tynset prestegjeld opgav han, forøvrig med adskillig forbehold, Brydalen og Spekedalen — senere kalt Tyldalens almenning — som mulig kongealmenning. Om kongealmenning i Tolga prestegjeld sa han intet i innberetningen — at det var almenning i Femundstraktene nordover til stiftsgrensen gikk han uten tvil ut fra, men disse trakter regnet han åpenbart for å høre til Rendalens almenning. Foged Christensens innberetning, og den tilsvarende innberetning fra fogden i Solør og Odalen, blev lagt til grunn for antmann Holcks fredlysning av de «Hans Majestæt udi Solør og Østerdalens fogderier under Oplands amt tilhørende almindinger», nogen almenning i Tolga prestegjeld — eller i Tynset utenom Brydalen og Spekedalen — blev derfor heller ikke fredlyst, og de senere almenningskommisjoner beskjefte sig ikke med andre strekninger enn de fredlyste.

Det er under enhver omstendighet klart at de opplysninger som således foreligger om almenningsundersøkelsene og resultatene av disse, ikke gir nogen støtte for den opfatning at det på 1700-tallet var kongealmenning i de skogtrakter det her er tale om. Det spørsmål kan imidlertid reises om ikke disse opplysninger likefrem gir bevis for at det var — eller efterhånden blev — myndighetenes egen opfatning at det ikke fantes kongealmenning i disse trakter. Om dette spørsmål har statens advokat under henvisning til uttalelser av arkivkonsulent Tank fremholdt at når visse skogstrekninger i Østerdalen blev fredlyst som kongealmenninger, var det fordi det i disse trakter var drevet salgshugst fra bøndernes side, og at fredlysningene da ikke berettiger til å gå ut fra at det efter myndighetenes opfatning ikke fantes andre kongealmenninger i Østerdalen enn disse. Det er visst heller ikke tvilsomt at det var bøndernes salgshugst som gav anledning til fredlysningene, og det er også rimelig å tro at myndighetenes opmerksomhet i særlig grad konsentrerte sig om skogtraktene i de bygder hvor salgshugst hadde foregått. Men i den anmodning foged Christensen fikk om å sende innberetning om almenningene var det sagt at han skulde beskrive de almenninger som fantes i fogderiet. Og når han så besvarte denne anmodning med å opgi 5 kongealmenninger og avsluttet sin innberetning med den bemerkning at «flere almindings skove end her specificerede viides ikke at opgive for Østerdalens fogderi», så kan det ingen tvil være om hvad foged Christensen har ment om «almindings skovene» i sitt distrikt. Et annet spørsmål — som senere skal bli drøftet — er om foged Christensens innberetning er slik å forstå at den også har rettsforholdene i fjellstrekningene for øie. Det kan heller ikke fremstille sig som tvilsomt at når antmann Holck i 1776 utferdiget sin fredlysning

av de 5 kongealmenninger foged Christensen hadde beskrevet, og i fredlysningsdokumentet betegnet dem slik som ovenfor nevnt, må også han ha gått ut fra at dette var de «almindings-skove» som det overhodet kunde være spørsmål om i Østerdalen. I 1788 kom den samme opfatning klart til uttrykk i erklæringer fra amtmann Pentz og foged Hiort (om skyldsetning av noen plasser i Holøydalen) som er gjengitt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt VIII. Og at også medlemmene av almenningsskommisjonene, som arbeidet med almenningsspørsmålet i Østerdalen fra 1778 til 1790 — men forøvrig bare hadde i oppdrag å beskjeftige sig med de strekninger som var fredlyst som almenninger — både selv var av denne opfatning og gikk ut fra at dette var den almindelige mening, må det være berettiget å gå ut fra etter uttalelsene fra s o r e n s k r i v e r J u e l i hans promemoria av 13. november 1800. I dette promemoria fremholder som før omtalt sorenskriver Juel, som selv hadde vært medlem av begge almenningsskommisjonene, at det er «en ubedragelig sandhed» at det ikke finnes kongealmenning i Tynset hovedsogn, og han begrunner denne opfatning nærmere med at «om så havde været, måtte ligesåvel den som de øvrige østerdalske almindinger . . . . . være tagne til påkjendelse og grendsebestemmelse under den allernådigst befalede almindingskommision, men sådan fandt ei sted».

På grunnlag av det som således foreligger kan man etter Høifjellskommisjonens mening ikke gå ut fra annet enn at det ialfall fra 1770-årene av har vært opfatningen hos de myndigheter som hadde med disse forhold å gjøre at det ikke fantes skogalmenninger i Tolga prestegjeld — bortsett fra de nordlige deler av Rendalsalmenningen — eller i Tynset hovedsogn (og heller ikke i Kvikne). Om den betydning som fredlysningen i 1776—1777 og de senere begivenheter under enhver omstendighet måtte ha for b ø n d e n e s opfatning av eiendomsforholdene, er talt i en tidligere sammenheng.

Det rikholdige opplysningsstoff som i det foregående er gjennomgått kan etter kommisjonens mening ikke etterlate nogen tvil om bedømmelsen av rettsforholdene i skogtraktene i eldre tid. Noget bevis for at de skogstrekninger i Glommas dalføre som har sammenheng med fjelltraktene i 9de og 10de felt har vært statsalmenning i kjent tid, er ikke ført, men ialfall for den alt overveiende del av disse strekninger foreligger det et etter kommisjonens mening avgjørende positivt bevis for at de så langt bakover i tiden som vårt virkelige kjennskap til forholdene i disse bygder rekker, har vært undergitt privat eiendomsrådighet. Hermed er det sagt at et almenningsbevis for f j e l l s t r e k n i n g e n e ikke har nogen støtte i opplysninger om skogtraktens rettsforhold, men utelukkende kan bygges på det som foreligger om fjellstrekningene selv. Til en bedømmelse av det opplysningsstoff som her kommer i betraktning går kommisjonen nu over.

Det er alt i et tidligere avsnitt (V, 3) fremhevet at opplysningene om de fjellstrekninger i Tolga (Tolga prestegjeld) som hører til 9de felt går så langt bakover i tiden som disse bygders sikre historie overhodet strekker sig, det vil si til annen halvdel av 1600-tallet. Og kommisjonen har i samme forbindelse nevnt — hvad redegjørelsen for de enkelte fjelltrakters historie nærmere viser — at det helt fra denne eldste tid foreligger opplysninger om bruksutøvelse i så godt som alle de trakter hvor fjellbruken idag utøves. Det forholder sig visstnok så at utnyttelsen av fjellstrekningene til s e t e r b r u k ikke i all kjent tid har omfattet alle de trakter lengst borte fra bygden hvor det nu er setrer — det er således på det rene at Falksetrene og Såttåhaugsetrene i Vangrøftdalen, Storøivollen og Bratthøseteren i Londalen og setrene ved Magnilsjøene er anlagt i det 19de århundre. Men om alle disse trakter gjelder det at det var s l å t t e r der fra gammel tid og at det var slåttene som likefrem dannet grunnlaget for anlegget av de nye setrer. Og etter de opplysninger som i det hele foreligger om s l å t t e b r u k e n i eldre tider er det på det rene at det i annen halvdel av 1600-tallet var slåtter helt inne i de trakter som ligger så langt borte fra bygdene som i grensestrøkene mot Kvikne og Trøndelagsbygdene. Således hadde Vingelens bønder slåtter i Magnilsjøtrakten, Gjera-Busjøtrakten og ved Bratthøa, og opsitterne i Os og Dalsbygden hadde såvidt det kan sees slåttebruk helt inne i de indre deler av Vangrøftdalen med

sidedaler, således under Falkberget. Om Dalbusjøtrakten, som ligger i Os og Dalsbygdens fjerneste fjelltrakter — men ikke langt fra den gamle ferdselsvei til Trondheim som gikk forbi Fjellsjøen — er det oplyst at engesletter i dette strøk blev bygset i 1713, og det vilde visstnok være for dristig uten videre å gå ut fra at trakten tidligere hadde ligget utenfor bruk. At praktisk talt alle de fjelltrakter som hører til feltet lå under bruksutøvelse fra Vingelen og Os (Dalsbygden) i annen halvdel av 1600-tallet, foreligger det under enhver omstendighet positive opplysninger om, og det finnes heller ikke noget grunnlag for å anta at bruken av fjellet var spredt og tilfeldig. Det er av statens advokat fremholdt at den virksomhet som R ø r o s v e r k e t satte igang, bl. a. ved Tolgens smeltehytte, og som bragte sysselsettelse for bøndene med kullbrenning og kjøring for verket, naturlig måtte lede til at gårdsbruket i disse bygder og ikke minst utnyttelsen av fjellstrekningene kom i annen rekke. Men for en slik opfatning finnes det så langt fra noget holdepunkt at det etter kommisjonens mening tvertimot må være all grunn til å gå ut fra at bergverksdriften og all den virksomhet denne førte med sig måtte medføre et øket behov for de varer bøndene kunde produsere, og derfor nettop måtte få en stimulerende virkning på gårdsbruket. Opplysningene i matrikkelen av 1667 om størrelsen av de besetninger som fantes på gårdene viser da også at fedriften på den tid hadde et betydelig omfang. Og at f j e l l b r u k e n i all kjent tid, og ikke minst i eldre tider, i disse bygder har spillet en rolle for gårdsbruket som må betegnes som likefrem dominerende, går alle opplysninger med stor bestemthet ut på. Det fortjener her å nevnes at da det i 1687 blev holdt en besiktigelsesforretning over den benefiserte gård Vingelen (omtalt i avsnitt V, 3) oplyste brukerne at «huiss de och til deres creatures underholdning och føde raad schal hafue, det maa de thage langt udj ud och fieldmarcherne ved 2 a 3 miel bort fra gaarden». Og meget bemerkelsesverdige er de almindelige uttalelser om fjellbrukens betydning som foreligger fra foged Christensen. I sin skrivelse til Rentekammeret av 11. mai 1765 sier han bl. a. at markeslåttene (de bygglede slåtter) er så nødvendige for gårdene at «om de derfra blev adskilt, en sådan gård i sig selv da neppe for det halve af værdien kunde takseres». Og i skrivelse til Generalforsamlingen av 5. september 1767 uttrykker han sig ennu sterkere, idet han sier om slåttene at «formedelst den trang som beboerne af disse sogne» — d. v. s. Tynset, Tolga og Kvikne — «haver til engeland, eller så kaldet foring, ere samme for itzige brugere høyst nødvendige, så at neppe deres gårders drift uden hiines hielp kunde fortsettes». Uttalelsene gir et godt billede av hvordan bruken av slåttene i disse bygders fjellstrekninger gikk inn som et vesentlig eller nødvendig ledd i gårdsdriften på foged Christensens tid, og det er ingen grunn til å tro at forholdet var et annet på slutten av 1600-tallet.

Det følger av det som her er sagt at det ved bedømmelsen av fjellstrekningenes rettsforhold ikke lar sig gjøre å ta utgangspunkt i nogen forutsetning om at disse strekninger har ligget u o p t a t t inn i en periode som lar sig tidfeste. Det gjelder om fjellbrukens opprinnelse som om den første bosetning i disse bygder at den ligger i en ukjent fortid, og spørsmålet blir etter dette om det fra den tid som omfattes av fjellstrekningenes sikre historie foreligger opplysninger som gir tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at fjellet innenfor denne tid helt eller delvis har ligget som statsalmenning. Her skal innskytes den bemerkning at det ikke uten videre er gitt at et almenningsbevis som knytter sig til en hvilken som helst periode innenfor den tid det her gjelder, er tilstrekkelig til å pålegge de private parter bevisbyrden for at fjellet er gått over til private eiendomsstrekninger. Om det blir nødvendig å ta standpunkt til det spørsmål som her er berørt, vil imidlertid bero på det resultat man kommer til ved bedømmelsen av almenningsbeviset i det hele.

Det er tidligere gjort oppmerksom på at bl. a. bemerkningene om «alinding» i m a t r i k k e l e n av 1667, de gamle uttalelser om milegrensens betydning, de forskjellige fredlysnings- og kongens almenninger i Østerdalen og kartet over Tolgens kronskog av 1797 etter kommisjonens mening ikke gir noget grunnlag for å anta at det i kjent tid har vært statsalmenning i de skogtrakter i Glommas dalføre som har sammenheng med fjellstrekningene i feltet. Hermed er sagt at disse opplysninger heller ikke har nogen be-

tydning for spørsmålet om almenningsbevis for fjellstrekningenes vedkommende. Av det som før er nevnt følger også uten videre at resultatene av de undersøkelser om almenningsforhold som blev foretatt på 1700-tallet likeså litt for fjelltraktene som for skogen gir nogen positiv støtte for et almenningsbevis — om disse undersøkelser, og de som blev foretatt i det 19de århundre, for fjellstrekningenes vedkommende kan tillegges nogen betydning i motsatt retning, er et spørsmål som senere skal bli drøftet. Hvad særskilt angår foged Juels gårdemantall av 1739 er det, efter det som tidligere er sagt om betydningen av dette dokument for bedømmelsen av skogtraktens rettsforhold, klart at bemerkningen om at «udmarcken holdes for bøyde almindig» heller ikke har nogen betydning som bidrag til et almenningsbevis for fjellstrekningene. At det på den annen side ialfall for fjellstrekningenes vedkommende visstnok vilde være for dristig å tillegge gårdemantallet betydning som positivt bevis for at foged Juel har regnet fjelltraktene i en rekke bygder for ikke å være kongealmenning, er også tidligere nevnt.

Når statens advokat mener det foreligger almenningsbevis for fjelltraktene, er det da heller ikke det opplysningsstoff som her er omtalt han først og fremst støtter sig til. Det som stilles i forgrunnen er de opplysninger som foreligger om opkreving av engeslettepenger (engesletteavgift) og bygsling av engeslåtter.

Om bedømmelsen av det opplysningsstoff det her gjelder er det først å fremheve at spørsmålet om engeslettepengenes og bygslingenes betydning for almenningsbeviset i virkeligheten er to forskjellige spørsmål. Vurderingen av om det som foreligger om opkreving av engeslettepenger gir bevis for at fjellstrekningene har vært betraktet og behandlet som almenning, faller ikke inn under en bedømmelse av bygslingenes betydning som almenningsbevis. For visstnok forholder det sig så at det blev betalt engeslettepenger av alle bygslede slåtter, men samtidig er det på det rene at den samme avgift blev betalt av de slåtter som var opført i jordebøkene under de enkelte gårder og hvorom det ikke vites at de nogensinne har vært gjenstand for bygsling fra fogden. Spørsmålet om engeslettepengenes betydning er derfor efter kommisjonens opfatning et selvstendig spørsmål.

Gjennem de utredninger som foreligger om engeslettepengene — se foruten de fremlagte innberetninger fra arkivkonsulent Tank bl. a. det ved Landbruksdepartementets foranstaltning utgitte skrift av G. P. Schult: «Om de retslige vilkår for bruken av sæter og fjeldeng i statens almenninger» — er det efter kommisjonens mening ikke lyktes å bringe denne avgifts opprinnelse og rettslige karakter klart på det rene. Hvad opprinnelsen angår, har det vært fremholdt at engesletteavgiften må antas å være blitt pålagt av Landkommisjonen av 1661. Nogen opplysning i denne retning fremgår imidlertid ikke av Landkommisjonens jordebok og heller ikke av innberetningene fra kommissærene for de lagdømmer — Oplandene og Trondhjem — hvor det i jordeboken blev opført engesletteavgift under gårdene (se om nedsettelsen av Landkommisjonen og om kommissærenes innberetninger Meddelelser fra det norske Riksarkiv I s. 50 flg. og I. Chr. Berg: Samlinger til det norske folks sprog og historie IV s. 22 flg., jfr. Schult s. 15 flg.). Efter det som var formålet med nedsettelsen av Landkommisjonen, og således som kommisjonens oppdrag blev nærmere utformet, fremstiller det sig heller ikke som sannsynlig at den engesletteavgift som i to lagdømmer blev opført under gårdene var en utredsel til kongens kasse som tidligere var helt ukjent. Kommisjonens hovedoppgave var å få istand en fullstendig registrering av alt jordegods i landet med oppgave over de herligheter som tillå gårdene og de forpliktelser som påhvile dem. At dette var det ledende synspunkt for kommisjonens virksomhet og at det ikke var meningen at det skulde gis anvisning på nye inntektskilder som var ensbetydende med nye byrder for bøndene, kommer tydelig frem i de instruksjoner som blev utferdiget for kommisjonen. I instruksen av 17. januar 1661 heter det riktignok under den 17de post at «hvis og I selv udinden denne commissions forretning videre forfarer at kunne komme Os til gavn, Vor indkomst til formering og Vore undersætter til gavn og fremtarv, det haver I Os ved Vores opkomst underdanigst at tilkjendegive med de omstændigheder dertil høre».

Men at denne nokså vagt formede bemerkning gir uttrykk for nogen tanke på å innføre helt nye utredslar av jordegods, synes ikke godt å kunne antas efter det som ellers sies om kommissjonens opdrag i denne instruks og i en tilleggsinstruks av 27. januar 1661. Det er tydelig at det det gjaldt var å skaffe et pålitelig og fullstendig grunnlag for en oversikt over kongens inntømster av jordegodset, og instruksjonene er sterkt preget av at det nettop var om å gjøre å avverge frykt for nye eller økede byrder. Ikke minst bemerkelsesverdig i så henseende er det som blev bestemt om mulige forandringer i l a n d s k y l d e n. I post 7 i instruksjonen av 17. januar blev det visstnok gitt anvisning på å forhøje eller nedsette landskylden hvis den for nogen gård blev funnet å være for liten eller for stor. Men i tilleggsinstruksjonen av 27. januar blev denne bestemmelse tilbakekalt, idet det blev fastsatt at hvis nogen gård eller plass blev funnet å være satt for lavt eller for høit i landskyld, skulde det i jordeboken bare gjøres anmerkning om dette i marginen «Os til underdanigst erindring og videre ordre, førend nogen forhøielse eller afsættelse dermed skeer».

Det må efter dette ialfall være rimelig å gå ut fra at hvis kommissærene for de forskjellige lagdømmer hadde innlatt sig på å skape helt nye inntektskilder for kongens kasse, måtte de ha gitt uttrykk for dette i sine innberetninger. Men at engeslåtteeavgiften var en inntømst som tidligere var ukjent, finnes det ingen bemerkning om i innberetningene for Oplandenes og Trondhjems lagdømmer. Som en antydning i denne retning kan det ikke efter det som foreligger opfattes når kommissærene for Oplandene under post 6 har gitt en opplysning om hvad inntektene av «rydningspladser og husmænd samt engesletter udi alminding og fiske-vand» (Riksarkivets meddelelser s. 94) beløp sig til. Bortsett fra at denne opplysning er tilsvarende til hvad der blev anført i andre poster i innberetningen, er det tilstrekkelig å gjøre oppmerksom på at det om den h u s m a n n s s k a t t som her er omtalt er på det rene at den er eldre enn 1661, se således allerede en skatteforordning av 5. november 1543 (Norske Rigsregistranter I s. 68). I innberetningen for A g d e s i d e n s lagdømme forekommer i svaret til instruksens 17de post (denne post er gjengitt ovenfor) en bemerkning om at kongens inntømst er forøket med «nogle 100 rdlr.» (Riksarkivets meddelelser s. 160.) Hvad denne bemerkning i virkeligheten sikter til, er ikke bragt på det rene gjennom arkivundersøkelsene, men for bedømmelsen av de innberetninger som blev avgitt av kommissærene for Oplandenes og Trondhjems lagdømmer synes det heller ikke å ha vesentlig betydning å få sammenhengen oppklart.

Det foreligger fra t i d e n e f t e r 1 6 6 1 opplysninger om at det ved enkelte anledninger har vært henvist til Landkommisjonens virksomhet i forbindelse med opkrevingen av engeslåtteeavgift. Således uttalte foged Heide i tiden omkring 1700 i anledning av antegnelser til fogedregnskapene at engeslåtteeavgiften av kommissjonen i 1661 «ved gårdene er observerit och hans Kongl. May. jordebog for høe penge tilført». Men en bemerkning som denne beviser ikke at engeslåtteeavgiften var innført av Landkommisjonen som en ny utredsel, uttalelsen kan naturlig forstås bare som en henvisning til at Landkommisjonen hadde konstatert hvad hver enkelt gård hadde av slåttee og på grunnlag herav opført hvad gården burde betale i engeslåtteeavgift. Fra tiden før 1661 har det på den annen side, bortsett fra det som er nevnt nedenfor, ikke gjennom arkivundersøkelsene kunnet tilveiebringes opplysninger om at engeslåtteeavgiften har vært betalt av gårdene i de distrikter hvor Landkommisjonens jordebok opfører denne avgift. Men av denne mangel på opplysninger synes det ikke under nogen omstendighet å kunne trekkes bestemte slutninger. Såvidt Høifjellskommisjonen har kunnet konstatere, er nemlig det materiale som foreligger fra tiden før 1661 helt utilstrekkelig som grunnlag for en bedømmelse av det spørsmål det her gjelder. Helt blottet for opplysninger om betaling av en særskilt avgift av engeslåttee er imidlertid heller ikke tiden før 1661. Fra 1630 foreligger det således en klage fra bøndene i Jemtland over at deres «små engesletter» blev beskattet (Norske Rigsregistranter VI s. 245), jfr. også de opplysninger om avgift av engesletter i Grøndalen i Sunndalen som er gitt i kommissjonens kjennelse i 5te felt av 1. juli 1927, avtrykk s. 26.

Det fremgår av det som her er sagt at det såvidt kommissjonen kan se ikke foreligger noget

sikkert grunnlag for å fastslå at engeslettpengene blev pålagt i 1661 som en utredsel av tidligere ukjent art. Etter kommisjonens mening har man således intet annet å gå ut fra enn at engeslettpengene er en avgift av ukjent opprinnelse.

Til å skyte spørsmålet om engeslåtteeavgiftens opprinnelse såvidt sterkt i forgrunnen vilde det ikke være nogen særlig opfordring dersom denne avgifts rettslige karakter allikevel var på det rene. Dette er imidlertid langt fra tilfellet, og det er i denne forbindelse ikke uten interesse å konstatere at allerede den kommisjon som i 1835 fikk i oppdrag å foreslå de forandringer i skattelovene som gjennomførelsen av matrikkelen av 1818 nødvendiggjorde, har gitt uttrykk for tvil om engeslettpengenes rettslige natur, se denne kommisjons innstilling av februar 1836 s. 43. Det er om dette spørsmål først å nevne at Landkommisjonen av 1661 ikke i selve jordeboken har antydning om at engeslettpengene skulde være en avgift av gårdenes tilliggelser i kongens almenning. Den eneste tilknytning for den opfatning at dette har vært Landkommisjonens mening er, såvidt det kan sees, den omstendighet at kommissærene for Oplandenes lagdømme har brukt betegnelsen «engesletter udi almindig» i sin opsummering av engeslettpengene og endel andre inntekter. Men dette synes å være et altfor spinkelt grunnlag for en konstatering av at det for plikten til å betale engeslettpenger var ansett som en nødvendig forutsetning at slåtten lå i kongealmenning. Som alt nevnt i et tidligere avsnitt (VII) gir innberetningen fra kommissærene ingen beskjed om hvad disse i virkeligheten har ment med betegnelsen «alminding» i denne forbindelse. Det ligger nær å tro at kommissærene ved «engesletter udi almindig» har tenkt på engesletter som lå utenfor den enkelte gårds separate eiendom, idet det måtte fremstille sig som praktisk å beskatte slike herligheter, hvad enten de lå i kongealmenning eller ikke, ved en særskilt avgift, som i enkle former kunde forhøies eller nedsettes efter opplysninger om slåtteebrukens omfang til enhver tid. Og at denne fremgangsmåte, som et hensiktsmessig surrogat for skyldsetning, kan være valgt uten at den hadde positiv hjemmel i noget skattebrev, er det ikke urimelig å anta. Den betraktning som på dette punkt er fremholdt av Schult i hans før nevnte skrift (s. 17) synes derfor ikke å være avgjørende. At engeslettpengene har vært oppfattet av Landkommisjonen som en skatt på visse herligheter til gårdene uten hensyn til om disse herligheter bestod i utnyttelse av strekninger i kongens almenning eller ikke, synes da også å ha likefrem støtte i det som fremgår av kommissærenes innberetninger og jordeboken selv. I innberetningen for Oplandene er i en innledende oversikt således nevnt side om side som herligheter til gårdene «saug . . . . . kvernebrug, skov og fiskevand, engesletter og anden herlighed». Og hvad selve jordeboken angår, vil det av den del av denne som er fremlagt sees at kvernskatten — uten å være uttrykkelig betegnet som «skatt» — er opført på like linje med avgiften av engeslåtter. Begge disse utredslar fremtrer i jordeboken som pålagt herligheter til gårdene, uten at det finnes noget som antyder at de skulde hvile på helt vesensforskjellig grunnlag.

Heller ikke matriklene av 1667 og 1723 antyder noget om at de slåtteeavgifter som opføres under de enkelte gårder er avgifter av almenningsslåtter. En annen sak er at det i matrikkelen av 1723 er inntatt en samlet fortegnelse over bygslede slåtter som er «udi almindig beliggende» — herav kan ikke sluttes noget om hvordan de ikke bygslede slåtter, som blev opført under de enkelte gårder, har vært oppfattet av matrikuleringskommisjonen. Heller ikke har det nogen betydning for spørsmålet om engeslåtteeavgiftens rettslige karakter at de enkelte bygselsedler som fogdene utstedte på slåtter «i almenningen» uttrykkelig omtaler plikten til å betale engeslettpenger av de slåtter som blev bygslet. Når det først var innført en engeslåtteeavgift, sier det sig selv at fogden opkrevede denne avgift også av de slåtter som han bygslet bort og i bygselsedlene betegnet som almenningsslåtter, men hermed er også sagt at denne fremgangsmåte fra fogdens side ikke gir nogen opplysning om hvad der var engeslåtteeavgiftens virkelige grunnlag.

I de utredninger fra arkivkonsulent Tank som er fremlagt er det særskilt fremholdt at engeslettpengene var en jorddrottlig rettighet, en leieavgift for bruken av jord

som tilhørte kongen. Kommisjonen skal om dette synspunkt bemerke at når det opplysningsstoff som hittil er gjennomgått, efter kommisjonens mening overhodet ikke gir noget sikkert grunnlag for den opfatning at engeslätteavgiften var en avgift utelukkende på slåtter som lå i kongens almenning, så gir dette opplysningsstoff heller ikke noget holdepunkt for den spesielle utformning av denne opfatning at retten til engeslätteavgift var en rett for kongen som eier av almenningene. Derimot kunde teorien om retten til engeslättepenger som en jorddrottlig rettighet synes å finne en særlig tilknytning i de opplysninger som fra slutten av 1700-tallet foreligger om at retten til engeslättepenger har vært overdratt i forbindelse med salg av almenninger, jfr. således et promemoria fra Rentekammeret av 21. september 1799 (Wessel-Bergs samling IV s. 187) og rentekammerskrivelser av 31. oktober 1795 og 3. mai 1800 (inntatt i Tank: Særskilt skyldsætning af almenninger, s. 114 og 115), se også de opplysninger om slike salg som fremgår av de i Rettst. for 1848 s. 597 og 1868 s. 756 refererte høiesterrettsdommer. Men om den opfatning har gjort sig gjeldende på den tid da disse almenningssalg fant sted, at det var naturlig å la retten til å oppbære engeslättepenger følge med i salget, vilde det visstnok være dristig å gå ut fra at denne opfatning hvilte på en klar forestilling om at retten til engeslättepenger var en jorddrottlig rettighet og ingen skatt. Og ennå dristigere vilde det være om man vilde anse det godtgjort ved det som foreligger om almenningssalgene at retten til å opkreve engeslättepenger i sin opprinnelse var en grunneierrett for kongen og intet annet. Dette så meget mere som det fra eldre tid kan påvises tydelige vidnesbyrd om at en annen opfatning har gjort sig gjeldende. Det er således på det rene at da Nordherredsmarkens almenning i Skjåk var solgt i 1727 fortsatte almuen med å betale engeslätteavgift til kongen (jfr. opplysningene i Høifjellskommisjonens dom av 10. mai 1922 i sak: Skjåk almenningsstyre mot Landbruksdepartementet, avtrykk s. 33). Og ikke minst er de opplysninger av interesse som her foreligger fra Østerdalen og som går helt tilbake til 1660-årene. I 1663 blev en rekke krongårder i Alvdal med tilliggende engesletter solgt til Christoffer og Johan Didriks-sønner (jfr. opplysningene i dok. 49 s. 9 og s. 20 flg.), idet også selve engeslettene blev ansett for å være solgt til odell og eiendom. I endel år efter salget blev engeslättepenger ikke innbetalt til fogden, men blev av bygselmennene betalt til gårdenes eiere sammen med landskylden. Fra og med 1685 tok imidlertid foged Steinkul atter disse engeslättepenger inn i fogedregnskapet, og det er på det rene at de blev innbetalt til fogden helt til ut i 1830-årene. Disse opplysninger synes klart å vise at foged Steinkul ikke kan ha oppfattet retten til engeslättepenger som en grunneierrett, mens de derimot ikke gir grunnlag for å konstatere at fogden begikk en feil ved å inntektsføre disse engeslättepenger (jfr. dok. 49 s. 21—22). Det var den samme foged Steinkul som var til stede under skyldsetningsforretningen i 1686 over bl. a. Øvre Hultdalen i Tolga, som hytteskriver Anders Richardsen opprinnelig hadde fått fogdens bygselseddel på, men senere måtte tilkjøpe sig fra opsitterne på Østgård i Dalsbygden. Fogden gjorde ingen innvending mot skyldsetningen, og Øvre Hultdalen med flere strekninger blev skyldlagt som liggende under Tolgengård. Men skjønt foged Steinkul således likefrem hadde godtatt den opfatning at de såkalte Øvre Hultdalens engesletter var private eiendomsstrekninger, tok han fremdeles til inntekt i fogedregnskapet (han var foged til 1691) de engeslättepenger som var opført for Øvre Hultdalen — et standpunkt som faller helt sammen med hans holdning overfor engeslättepengene i Alvdal — likesom engeslättepenger av Øvre Hultdalens engesletter senere blev inntektsført i fogedregnskapene ialfall til langt ut på 1700-tallet (jfr. fremstillingen i 10de felt, avsnitt VI, 2).

Kommisjonen kan efter det som i det foregående er nevnt ikke finne at det foreligger noget grunnlag for å fastslå at engeslättepengene i sin tid er blitt pålagt som en avgift utelukkende på slåtter i kongens almenning. Og heller ikke gir opplysningene holdepunkt for å anta at det til betalingen av engeslättepenger har knyttet sig forestillinger om betaling av en avgift for almenningsbruk. At fogdene så tidlig som på 1600-tallet har gått ut fra at det kunde hvile engeslätteavgift også på private eiendomsstrekninger, foreligger det tvertimot positive vidnesbyrd om, jfr. det som nettop er nevnt om foged Steinkul. Og det foreligger også vidnes-

byrd om at den samme opfatning er kommet til uttrykk hos bygdefolket. Her kan henvises til det som forefalt på Tynset ting den 10. desember 1756, da bøndene fremholdt at de var eiere av sine slåtter — de bygslede slåtter — men samtidig erklærte sig villig til å betale «hvad skatter de deraf tilkommer at udreede».

Kan det ikke fastslåes at engeslåtteavgiften var en avgift for almenningsbruk, eller at betalingen av denne avgift har vært oppfattet som betaling for almenningsbruk, så er det klart at den omstendighet at avgiften av de ikke bygslede slåtter blev betalt like til 1830-årene, heller ikke gir noget bidrag til et almenningsbevis. Hvad særskilt angår opplysningene om den nærmere sammenheng med at engeslettene helt utgikk av Østerdalens fogedregnskaper i henhold til skattekunngjørelsen av 14. februar 1837, kan spørsmålet bare være om ikke disse opplysninger likefrem er et bidrag til bevis for at det på den tid ikke fantes statsalmenning i de bygder hvor denne avgift inntil da var opkrevd. Til dette spørsmål skal kommisjonen senere komme tilbake. I denne sammenheng skal tilslutt bare nevnes at gjennomførelsen av skattekunngjørelsen av 1837 i Gudbrandsdalen førte til en klar konstatering av at en overveiende del av de slåtter som det tidligere var betalt engeslettene av, lå i strekninger som ikke var statsalmenning (jfr. Schult i det før nevnte skrift s. 19 flg.) — et forhold som allerede i og for sig er skikket til å vekke sterk tvil om riktigheten av den opfatning at engeslettene har vært pålagt som en avgift på almenningsbruk.

Det fremgår av bemerkningene i det foregående at opplysningene om at engeslettene har vært betalt av slåtter i de forskjellige trakter av de fjellstrekninger som hører til feltet, etter kommisjonens mening ikke kan godtas som et bevis eller bidrag til bevis for at disse strekninger har vært statsalmenning. Spørsmålet om almenningsbevis er å anse for ført kommer etter dette til å konsentrere sig om betydningen av de opplysninger som foreligger om bygsling av engeslåtter.

Som utgangspunkt for bedømmelsen av slåttebygslingenes betydning som almenningsbevis skal fremheves at det som med full sikkerhet kan sies om det tidsrum fogdenes bygselspraksis spender over er at bygslingene helt ophørte i 1754. Det forholder sig videre så at det overveiende antall av de bygslinger som er kjent foregikk på 1700-tallet, men det er på det rene at bygselsedler også har vært utstedt tidligere — den eldste bygselseddel som det for kommisjonen foreligger opplysning om blev utstedt i 1673. At det ikke har foregått bygsling av slåtter også tidligere enn i 1670-årene, kan ikke med sikkerhet fastslåes, men det er dog grunn til å nevne at det fra årene omkring 1700 foreligger en opplysning som tyder på at fogdenes praksis med utstedelse av bygselsedler på slåtter var av forholdsvis ny opprinnelse. Da fogden i 1695 og 1696 hadde bygslet bort flere slåtter, forlangte Rentekammeret beskjed om sammenhengen med dette. Den meningsutveksling som fulgte gjaldt likefrem spørsmålet om det var lovlig å utstede slike bygselsedler, og vicesatholderen holdt på at bygslingene var ulovlige. At dette spørsmål var blitt reist hvis bygslingene hadde hatt sitt grunnlag i en gammel og fast praksis, er vel ikke særlig sannsynlig, selv om det i og for sig skulde kunne diskuteres om en slik praksis også var stemmende med forskriftene i den nye lovbok av 1687.

Under prosedyren i forretningen har det gamle spørsmål om fogdenes overhodet hadde lovlig adgang til å bygsle bort almenningsslåtter vært bragt på bane, men kommisjonen finner ingen grunn til å opholde sig ved dette spørsmål. Det som nu har interesse, når det gjelder fogdenes forhold til bygslingene, er utelukkende hvad den foreliggende bygselspraksis kan opplyse om fogdenes opfatning av rettsforholdene i de strekninger hvor de bygslede slåtter lå. Om dette spørsmål skal kommisjonen straks bemerke at hele denne bygselspraksis — med utstedelse av et betydelig antall bygselsedler, særlig på 1700-tallet, og med uttrykkelig tilkjennegivende i hver enkelt bygselseddel om at slåtten lå i almenning og blev bygslet bort av fogden på kongens vegne — ikke med rimelighet kan oppfattes anderledes enn at fogdenes gjennom bygslingene har gitt uttrykk for en almindelig forutsetning om at det var kongealmenning i de strekninger som var gjenstand for bygsling. Og at dette i den periode da bygslingene pågikk også måtte være opfatningen

hos de overordnede myndigheter som fogdene var i stadig kontakt med bl. a. angående disse bygslinger, og spesielt Rentekammeret, kan man vel uten videre gå ut fra. Fra tiden nærmest etter bygslingenens ophør foreligger da også meget tydelige vidnesbyrd om at de centrale myndigheter regnet bygslingen av engeslåtter for å gi et pregnant uttrykk for at vedkommende strekninger var kongealmenning. Her kan særlig henvises til Generalforstamtets uttalelse av 1767 om ønskeligheten av at fogdene holdt rede på de steder som var bygslet, «thi så haves altid beviser for at strækningerne, hvorudi samme var bygslede, var Hans Majestæts almenning». At amtmann Holck i 1776 gav uttrykk for et noget annet syn på bygslingene, skal senere bli omtalt.

Kommisjonen behøver ikke å gå nærmere inn på de opplysninger som i det hele foreligger om fogdenes bygselpraksis for å kunne fastslå at det i tiden fra 1670-årene til bygselperiodens ophør, fra det offentliges side blev gitt tydelig uttrykk for den opfatning at visse trakter i det gamle Tynset prestegjeld var kongens almenning — en opfatning som også blev tilkjennegitt da foged Christensen og skoginspektør Hummel i 1765 blev anmodet om å foreta en fullstendig undersøkelse av de «til engeslåtter under gårde bortbygslede strækninger i de kongelige almenninger» i Tynset, Tolga og Kvikne. Men det er på den annen side iøinespringende at denne opfatning heller ikke var annet enn en nokså ubestemt og svevende forestilling om at det var kongealmenning i Tynset prestegjelds fjellstrekninger. At fogdene, eller det offentliges representanter forøvrig, overhodet har hatt noget klart begrep om hvilke bestemte strekninger skulde høre med til denne almenning, foreligger det så langt fra noget bevis for, at man efter det som er oplyst tvertimot med sikkerhet kan gå ut fra at dette har fremstillet sig som helt på det uvisse. I denne forbindelse er særskilt å merke at om det foreligger en opplysning om at slåtter i et bestemt strøk har vært gjenstand for bygsling, gir dette intet grunnlag for å gå ut fra at fogden overhodet har ofret nogen overveielse på spørsmålet om det var kongens almenning eller ikke nettop i dette strøk. Det er nemlig på det rene at fogdene utstedte bygselsedler på slåtter uten på forhånd å anstille nærmere undersøkelser om de strekninger som blev opgitt for dem til bygsling — forsåvidt nøiet de sig med å ta et almindelig forbehold om at bygslingen ikke skulde «prejudicere» nogen annens leiemål, jfr. foged Jens Juels uttalelse til Rentekammeret i 1750-årene om at han og hans forgjengere i embedet hadde utstedt bygselsedler på slåtter «på vedkommendes foregivende at ingen derved bliver fornærmet, og på sådanne steder som navn gives til høeslåtter». Og det foreligger opplysninger som likefrem viser at fogdene selv var opmerksom på at «et eller andet sted» uten grunn kunde være utgitt for å være kongens almenning, for at vedkommende kunde «få disse steder i rolig brug ved derpå erhvervende bygselsedler», jfr. den meddelelse foged Jens Juel gav til Rentekammeret i anledning av antegnelse til fogedregnskapet for 1747. Det kan da også påvises talende eksempler på at fogdene har utstedt bygselsedler på strekninger hvis karakter av privateiendom kort tid efter bygslingene er blitt klart konstatert. Her kan henvises til de tidligere omtalte opplysninger om at hytteskriver Anders Richardsen i begynnelsen av 1680-årene fikk bygselseddel bl. a. på Øvre Hultdalens «engesletter», men blev nødt til å tilkjøpe sig denne strekning av opsitterne på Østgård i Dalsbygden. Av betydelig interesse er også de opplysninger som foreligger om at endel bønder i Tynset i 1740-årene fikk bygsel på «Hodalssjøen» (i Hodalen) med omliggende beitestrekninger, men måtte frafalle sine pretensjoner og bøie sig for at denne trakt var Hodalsgårdenes eiendom (nærmere omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V).

Må det efter dette antas at bygslingene ikke kan opfattes som uttrykk for klare forestillinger hos fogdene eller de offentlige myndigheter forøvrig om hvilke strekninger skulde høre med til den «kongens almenning» som bygslingene forutsetter, så er dermed sagt at hele den almenningsopfatning hos statsmyndighetens representanter som bygslingene i og for sig er et utslag av, i virkeligheten har vært langt fra sikker og avklaret. Det kan i denne forbindelse også nevnes at en av de fogder som utstedte adskillige bygselsedler på slåtter i sin embedstid, nemlig foged Jens Juel, selv ved en anledning likefrem gav uttrykk for tvil om almenningsforholdet i de trakter hvor de bygslede slåtter lå, idet han fremholdt at man ikke egentlig

hadde nogen hjemmel for å anta at «den østerdalske almenning» tilhørte kongen. Når han anførte dette, var det riktignok for å forsvare sin undlatelse av å kreve inn engeslett-penger av de slåtter som var bygslet bort før hans tid, men uttalelsen gir dog en antydning om at fogdens egen utstedelse av bygselsedler på slåtter ikke kunde være utslag av nogen grunnfestet opfatning om at de bygslede steder virkelig lå i kongens almenning. Av interesse er også den dom som amtmann Holck i 1770-årene felte over fogdenes tidligere bygselpraksis. I en erklæring av 17. februar 1776 (delvis gjengitt i Tank: Om betydningen av ordet bygdealmenning, s. 34—35, se forøvrig den som dok. 286 fremlagte fullstendige avskrift) uttalte amtmann Holck som sin opfatning at når de såkalte bygdealmenninger var blitt regnet til de kongelige almenninger — hvad han for sin del ikke var enig i — hadde dette bl. a. sin forklaring i at fogdene hadde tiltatt sig myndighet til å utstede seter- og rydningsbevillinger på disse strekninger. Amtmann Holck fremholdt i den samme erklæring at det bare var én kongealmenning i Østerdalen, nemlig Atnedalens almenning. I denne opfatning fikk han ikke medhold, men hans uttalelse om fogdenes bygselpraksis — avgitt et par årtier efter bygslingenes ophør og på en tid da spørsmålet om gjenoptagelse av denne praksis var under diskusjon — kan ikke av den grunn frakjennes verdi ved bedømmelsen av bygslingenes betydning.

Det sier sig selv at spørsmålet om bygslingenes betydning som almenningsbevis ikke er uttømt ved en undersøkelse av i hvilken utstrekning fogdenes bygselpraksis kan betraktes som uttrykk for en klar og sikker almenningsopfatning hos de offentlige myndigheter som det i første rekke måtte tilkomme å optræ på det offentliges vegne i disse forhold. Det gjelder ikke mindre å komme til klarhet over om opplysningene om bygsling av slåtter i fjellstrekningene gir bevis for at bygdefolket har opfattet disse strekninger som liggende utenfor privat eiendomsrådighet. Å gjøre dette spørsmål til gjenstand for en nærmere undersøkelse kunde ved første øiekast synes nokså overflødig. Når bygslingene foregikk på den måte at bøndene selv henvendte sig til fogden og bad om bygselseddel på slåtter, og når de bygselsedler som blev utstedt uttrykkelig betegnet sig som utferdiget av fogden på kongens vegne og beskrev de bygslede slåtter som liggende i almenning, kunde det synes hermed å være uten videre gitt at bøndene har vært på det rene med og har godkjent at disse strekninger blev behandlet som kongens almenning. Og en nærliggende betraktning er det videre at om de første bygslere av slåtter ikke har hatt dette på det rene, så må dog fogdenes bygselpraksis gjennom to—tre generasjoner ha slått den opfatning fast at de fjellstrekninger hvor de bygslede slåtter lå var kongens almenning. Så avgjørende som disse betraktninger ved første blick kunde synes å være, er det imidlertid kommisjonens opfatning at spørsmålet om bygdefolkets forhold til slåttebygslingene er betydelig mere sammensatt enn her antydnet.

Når en gjennomgår opplysningene om det betydelige antall bygselsedler som særlig i første halvdel av 1700-tallet blev utstedt på slåtter i Tolga prestegjelds fjelltrakter, må det spørsmål påtrenges sig hvad der for bygdefolket kan ha vært den avgjørende beveggrunn til å ordne sig med bygsel- eller bevillingssedler på utnyttelsen av slåtter i de fjellstrekninger som lå til deres bygdelag. At sammenhengen skulde være den at det fra de offentlige myndigheters side har vært hevdet med en energi som bøndene måtte bøie sig for, at det ikke var lovlig adgang til å utnytte disse slåtter uten fogdens bevilling, har ingen støtte i de foreliggende opplysninger. Den forklaring som ligger i dagen er at de som skaffet sig bygselsedler på slåttestrekninger, dermed sikret sig en formell adkomst til enerådighet over slåttene så de hadde lettere for å holde andre borte fra dem. Og det er videre rimelig å tro at når bygsling av slåtter blev så almindelig som tilfellet var fra de siste år av 1600-tallet og utover, må dette ha sin forklaring i at det nettop i denne tid meldte sig et særskilt behov for denne beskyttelse. At et slikt behov måtte gjøre sig særlig sterkt gjeldende i den tid det her er tale om, er det også all grunn til å gå ut fra når det erindres at Rørosverkets virksomhet i denne tid bragte en helt ny befolkning inn i de gamle bygder og at anlegget av Tolgens smeltehytte i 1660-årene førte til at en helt ny bygd her blev til i løpet av forholdsvis kort tid. Det er rimelig at dette måtte føre til en sterkt øket konkurranse om utnyttelsen av utmarksstrekningene,